

S ŠKRŽADI OD KORINTA DO ISTRE IN K VIPAVI – SOČI – NADIŽI. SEMANTIČNE POVEZAVE

MILKO MATIČETOV

Korintu so rekli: Helensko oko
V. Vodnik, 1811

Od Korintske ožine v Grčiji, čez kopensko Makedonijo, Črno Goro in Dubrovnik spremljamo nekaj škržadib semantičnih povezav do Istre in Vipave – Soče – Nadiže.

Ključne besede: imenoslovje, semantika, *Cicada orni* L., škržad, *cicala*, *tzitzikas*.

Prendendo le mosse da una poesiola neogreca d' ispirazione folklorica (benchè di autore – V. Rotas – oriundo dell' Istmo), dedicata alla cicala, presentiamo alcuni parallelismi semantici emersi nella Macedonia continentale, in Montenegro e a Dubrovnik fino all' Istria, nonchè tra gli sloveni in riva al Vipacco, oltre l' Isonzo e il Natissone.

Parole chiave: terminologia, semantica, *Cicada orni* L., *cicala*, škržad, *tzitzikas*.

---

1. VSTOPNA BESEDA

Grki so škržadu prvi skazali čast, da so mu na stežaj odprli vrata v literaturo: Homer, Heziod, Anakreon (ali kdo izmed učencev), Aristofan, Platon, pesnica Anita (sodobniki so ji rekli »ženski Homer«), Longos (roman *Dafnis in Hloa*) idr.; in še jim ni tuj, če ga je nobelovec O. Elitis vpletel v leta 1979 nagrajeno pesnitev »Pravično je« (*To aksion estin*). Od 16. stoletja naprej ga omenjajo ne samo v Italiji (npr. Ariosto 1516) in Franciji (La Fontaine 1668; Balzac, Daudet, Hugo idr.), ampak tudi širše po južni Evropi, kjer pač živi in poje. Medtem ko so ga v verzih ali v prozi posebej opevali G. Carducci, V. Nazor, M. Pagnol, F. Garcia Lorca in še marsikdo, sem se že nekajkrat vprašal, ali je sploh mogoče še kaj prispevati k povzdigu te živalce.

Nazadnje sem spoznal, da sta tu najmanj dva avtorja, ki nas naravnost silita, da se ji bolj posvetimo: to sta naš rojak A. Gradnik in Grk V. Rotas. Drugi je škržade počastil s kratko pesmico, ki jo bomo zaradi njene enkratnosti pokazali v naslednjem poglavju v slovenski (začasni) preobleki, da bo lažje spremljati tole razpravljanje. Prvi, A. Gradnik, nam je škržade približal v uvodni kvartini soneta »Sonce v Brdih« takole:

*Nad Čavnom kakor baklja se užge,
potem ves dan visi nad vinogradi;
ves dan ga milo prosijo škržadi:
»Žgi še, žgi še, žgi še, žgi še, žgi še!«*

Nezanesljivemu, pristranskemu kritiku Preglju zamerimo, da je zvestobo briškemu škržadu očital Gradniku kot hud greh; rajši naj bi bil ostro prijel Breznika, ker je brez potrebe črtal škržada iz tedaj veljavnega, *prvega* slovenskega pravopisa (Levec 1899) in v svojem novem pravopisu (1920) ustoličil umetnega, papirnatega škržata. Refren *žgi še* je briški pesnik imel v ušesih še iz otroštva in ga realistično podaljšal v sonetno vrstico. Škržadja onomato-poezija pa je doma povsod, kjer te žuželke pojejo, zato je Pregljeva trditev, da *jo je iznašel Joža Lovrenčič* [Dom in svet 1922: 469], absurdna. Kako pa bi drugače nastalo makedonsko ime *žeže-peče* v Bitoli ali na Slapu oponašanje vipavskega škržada, ki je brez dvoma starejše od časa, ko so se Preglju utrinjale razne literarnokritične modrosti. Ne Tolminca Lovrenčič in Pregelj ne Gorenjec Breznik niso imeli nikoli sreče, da bi poslušali nepretregano oglašanje škržadov (priložnostno »slišanje« je premalo!) in ga doživljali v razbeljeni vrhpoletni naravi.

Pesem ima kdajpakdaj v sebi ne samo moč, da preboli/preživi kritiko, ampak včasih celo deluje, se razvija naprej samostojno, neodvisno od tega, kar je hotel v nji sporočiti njen avtor. Zgodi pa se tudi, da pesnik porabi kot »surovino« kaj takega, kar je kdaj prej našel, zajel v ustnem izročilu in to nevede uskladiščil, odložil v skrit spominski predalček... V mislih imam še zmerom pred očmi Gradnikov refren *žgi še*, ki bi se ga dalo morda, takega kot je, pripisati soncu z neba. Zakaj bi namreč tudi Sonce ne moglo vabiti, spodbujati škržada, češ: *Žgi še!* Danes pač vemo še za drugačen pomen glagola *žgati* in da *žgi* lahko pomeni tudi: *Poj!*

Ne bi se rad ponavljal, vendar v tukajšnji zvezi res ne gre drugače, kot da spet omenim že pred leti [Primorska srečanja 23, 1999: 746] navedeni rek, ki ga je provansalski bard Mistral položil v usta škržadu: *Lou souleu me fai cantù* (Sonce me sili peti)! Kakor se zdi, ni zadržka proti temu, da refren *žgi še* ne bi mogel veljati prav tako škržadu; ta, ki prosi, vabi, ukazuje, bi bilo tokrat pač Sonce. Tudi v vrhunski poeziji namreč pride včasih do očitnih zamenjav, ki smo navsezadnje prisiljeni sprijazniti se z njimi in priznati, da celo na glavo postavljeni zasuki lahko dajo besedilu svoje vrste čar.

Korint je zašel v Vodnikovo ilirsko odo iz zgodovinskih poročil, kako ga je Filip II. Makedonski po 388 pr. n. št. povzdignil v glavno mesto grške zveze [V. Vodnik, ZD, 1988: 412]. Nam pa je tokrat Korint izhodišče le zato, ker je bil iz tamkajšnje okolice doma V. Rotas, avtor emblematičnega škržadjega teksta Tzitzikas (ki ga je morda navdihnilo grško ljudsko izročilo).

V Rotasovi pesmici so lepo združeni pojmi, ki se sučejo okoli nekakšnega osrednjega jedra: pripeka, vročina, žarenje, ogenj, kar vse doseže svoj vrh prav v času, ko škržadi pridejo na plan in zaživijo svoj od narave določeni izrez življenja na površju, pod soncem. Zato ne bi smela nikogar presenečati semantična povezava med imeni te žuželke-pevke tudi v krajih, ki so med sabo prostorsko daleč narazen in se v njih govori drugačen jezik.

2. ROTASOV KORINTSKI »TZITZIKAS«

Pesnik V. Rotas¹ je zrasel v krajih (vas Hiliomodi Korintias), kjer Korintska ožina (istem) loči osrednjo celinsko Grčijo od polotoka Peloponez. Rad je ustvarjal za otroke, v vezani in nevezani besedi, in v ustnem izročilu svojih domačih krajev verjetno našel tudi kaj porabnega za svojo poezijo. Pri pesmici Tzitzikas se je med svojimi rojaki navzel, če drugega ne, vsaj tiste pravljčnosti, ki mu je narekovala personifikacijo drevesa (bora), kateremu je pripisal drzno vabilo svojemu rednemu »gostu« v krošnji, škržadu: naj bi se skupaj predala žaru ognja, metaforični slasti gorenja sredi razbeljene poletne narave. Nekaj podobnega borove-mu daru govora poznamo tudi v slovenski ljudski pesmi (v zapisu izpred 1819!); tam drevesa deklico, ki si išče prenočišče pod njimi, dvakrat posvarijo pred nočno nevihto s treskanjem, v tretje pa jo pomirijo: *Le zaspi, nič budga se ne boj!* [SLP I, 1970, t. 51/2].

ŠKRŽAD²

Vasilis Rotas

*Glasnemu pevcu, škržadu,
gostu svojemu, tako dé bor:*

*»Pridi, moj škržadek,
zdaj je čas gorenja:
ko narava vsa gori,
v ogenj ta stopiva še midva!*

*Pridi, moj škržadek:
tesno me objemi,
sredi žarnega poletja
sladko vkup zgoriva!«*

Cicada orni L.

Risbico škržada
(avtor: Giuliano Mainardis –
iz ASLEF II, 1974, ob robu
karte 138) prinašamo z
vednostjo in ljubeznivim
privoljenjem uredništva.

Ob tem Rotasovem pesniškem preblisku še zmeraj ni pojasnjeno, kdo koga ogovarja – bor škržada ali narobe; glasovati je bilo treba za prvo ali za drugo, kar seveda ne pomeni, da je odločitev na podlagi moje interpretacije tudi pravilna in dokončna. Pesnik je skrivnost o nastanku mikavnega fleša Tzitzikas najbrž odnesel s sabo pod rušo. Tisto malo, kar vemo

¹ Vasilis Rotas (1889–1977), grški pesnik, gledališki teoretik in zgodovinar, je pisal predvsem poezijo in prozo za otroke. Najbolj znana njegova pesniška zbirka je *Kitara in nagelj* [1953]. Izdal je tudi serijo esejev o priljubljenem gledališču senc (*karagjoz*) med Grki.

² Ta hip ne bi vedel, ali na obsežnem – celinskem in otoškem – prostoru, kjer se govori po novogrško, poznajo za to žuželko samo eno ime, ali pa ji morda pravijo tudi kako drugače. – Avtorica prvega slovenskega prevoda pesmi Tzitzikas, prof. dr. Svetlana Slapšak [*Primorska svečanja* 249, 2002: 63], me je povezala tudi s pesnikovim sinom, skladateljem Nikosom; od njega željno čakamo še nekaj zaprosenih pojasnil.

o Rotasu, bi nam bilo komaj zadosti za postavitev hipoteze, češ da se v njegovi pesmi o škržadu mogoče skriva kaj iz grškega ustnega izročila.

Metaforično borovo povabilo škržadu, naj bi v času najhujše letne pripeke skupaj *sladko zgorela (glykokaoume)*, je sicer drzna, vendar ne brez tvorne podlage. Ta, ki vabi, je iz rastlinskega sveta, drevo, določneje bor,³ povabljenec pa je drobna živalca, žuželka: škržad. Na svetlo prihaja spod zemlje, kjer je njegov naraščaj čemel nedoločen čas (nekaj let) v temi in med raznimi metamorfozami čakal na to, kdaj mu bo dano priti na dan, občutiti na svoji koži, videti na lastne oči mogočno Sonce (Carducci ga je v spominskem spisu o poletju 1875 v Toskani imenoval *Solleone*), se mu brezskrbno nastavlja in mu zapeti življenjsko pesem. Ta pesem kajpada ni samo himna, hvalnica Soncu, ampak hkrati tudi snubitveno-svatovski spev, saj se morajo glasni škržadi s svojimi nemimi izbrankami res podvizati in v skopo odmerjenem času – ne nekaj mescev, ampak tednov – poskrbeti tudi za zarod, ki bo spet dobesedno poniknil v tla, h koreninkam tega ali onega drevesa/grma, kjer se točijo življenjski sokovi, da bojo ličinkice po več preoblikovanih, čez nekaj let (tri, pet?), lahko pa tudi šele čez dolgih (13 ali pri neki ameriški vrsti – *magicada* – celo 17!) let dočakale ponovno »vstajenje«.

Brez poznavanja novogrškega jezika besedilu Rotasove pesmi »Tzitzikas« ni mogoče priti blizu do zadnjega vlakna. Bistveno sporočilo pa je vseeno popolnoma jasno: bor in škržad (tudi če bi se nazadnje pokazalo, da je h gorenju vabil škržad, bor pa je bil le povabljenec, ne bi bilo nič drugače!) sta si v pesniški prisposodbi pač solidarna, ker si želita vsaj z(a)goreti skupaj, v zubljih »ognjene« omame.⁴

3. NADIŠKI »ŽGANAC«

Ko je razvoj jezikoslovja v dvajsetem stoletju z geografsko lingvistiko sprožil večjo skrb za prostorsko razširjenost besedja in so začeli nastajati lingvistični, etnolingvistični, narodopisni atlasi, so se začela na široko odpirati dotlej samo priprta vrata narečnim poimenovanjem, ki so pred tem ostajala v senci, skoraj neznana širši javnosti in ponavadi težko dosegljiva celo strokovnjakom. Prišlo je do tega, da se je tuintam v atlasnih vprašalnicah znašla tudi *Cicada orni*.

Kronološko je treba najprej navesti dva italijanska atlasa, kjer je objavljeno (vsaj deloma, če ne še v celoti) gradivo, nabrano med Slovenci iz nekaterih krajev, dodeljenih Italiji ali 1866 ali ob mirovnih sporazumih po prvi (Rapallo 1920) in drugi svetovni vojski (Osimo 1975). Gre za:

³ Škržad se rad zadržuje na borih, saj imajo ne prav košato, precej svetlo krošnjo: iglice na redkih vejah ne morejo ustaviti sončevih žarkov, ki zlahka prodrejo mimo iglic, dosežejo močnejše veje in deblo, kjerkoli si naš pevec pač izbere osončen podij za svoje ognjevite nastope. (Zaradi drobcenih listov in svetle krošnje so mu zelo všeč tudi oljke.)

1. *ALI (Atlante Linguistico Italiano)*, s sedežem v Turinu;⁵
2. *ASLEF (Atlante storico linguistico etnografico friulano)*, s sedežem v Padovi.⁶

Ker škržadom, kakor so bili predstavljeni v obeh pravkar omenjenih atlasih, nameram posvetiti daljši strokovni komentar: a) k podatkom, ki jih je eksplorator *ALI* Ugo Pellis v 20. in 30. letih prejšnjega stoletja spravil skupaj križemkražem po celi Italiji, in b) k podatkom, ki jih je več kot ducat eksploratorjev *ASLEF* ok. 40 let kasneje zbralo med Furlani, Italijani in Slovenci v štirih provincah (Gorica, Pordenún, Trst, Viden) na zahodni strani današnje državne meje Italija–Slovenija, se tu mirno lahko odpovem naštevanju in oceni raziskavanja.

3.a. Namesto tega bom rajši postregel z nečim drugim, privlačnejšim: z jezikovno poslastico, ki nam jo je v Krminu rojeni Furlan Ugo Pellis okoli leta 1930 pripravil z odkritjem dotlej neznanega slovenskega škržadega imena: *ž g á n a c*. Pred javnost je to ime stopilo menda šele 1974 v II. knjigi *ASLEF* na **karti 138** in s tem odprlo nemara novo, neshojeno cikadološko stezo.

Če to, kar je U. Pellis zavencjal v svojem »mednarodnem« črkopisu – *fg^hánaz-*,⁷ predstavimo v navadno slovensko ljudskošolsko pisavo, se bo pred nami v hipu prikazal žganac s svojim zahodnoslovenskim refleksom za grlov pripornik *g*, ki ga nekateri pišejo z grško *γ*, drugi kot *gb*, tretji *b*, četrti *pa*, kakor kane! Mi tule bomo ostali zvesti žgancu, kakor od nekdanj vztrajamo tudi pri Stari Gori, pri Guminu (za furl. Glemone) in seveda pri naši Gorici, naj bo tista zares »stara« (1001!) ali tudi »Nova«, po drugi vojski zrasla ob severovzhodnem robu nekdanjega mestnega jedra. Nadiški žganac je bil torej najden najverjetneje marca 1930 med delom za *ALI* v Sovodnji (it. uradno Savogna), dolinski vasi pod (Trinkovim) Tarčmunom.

Direktor in vodja projekta *ASLEF*, padovski prof. GB. Pellegrini, Tagliavinijev naslednik na stolici za splošno jezikoslovje (*glottologia*), ki zmeraj rad poudarja neko ožjo, skoraj nepretrgano povezanost svojega »podjetja« s predvojnimi *ALI*, je dobro vedel, da leta ne bo še tako kmalu gođen za tisk, in je tudi dal na vse svoje karte vnesti precej starih imen, ki jih je bil Ugo Pellis nabral (ok. štirideset let poprej) po Furlaniji, zdaj pa so jih domiselno posejali med novonabrana, vendar tako, da je mogoče zlahka razločiti prva od drugih. Vse Pellisovo gradivo (z izjemo vzorčnih objav) je bilo ob zagonu *ASLEF* tudi še absoluten ineditum. Ker so si padovski ASLEFovci v zameno za določene protiusluge preskrbeli iz Turina kopije vsega furlanskega gradiva *ALI*, je bila furlanska (padovansko-

⁴ Ker mi ne v slovenski ne v italijanski priredbi Rotasovega besedila ni še vse jasno, ne bo odveč v povzetku (str. 172) dodati odtis izvornika. Morda bo to komu omogočilo, da nam razprši vse dvome.

⁵ Prvo, kratko informacijo o zbiranju gradiva za *ALI* med Slovenci v Italiji gl. *Slovenski etnograf* 1, 1948: 45–48.

⁶ Načrt in vse potrebno o tem delu nam je G. B. Pellegrini [*Introduzione all'ASLEF*. Padova 1972.] razgrnil na 260 straneh. Atlas sam je postopoma izšel v šestih knjigah med leti 1972–1986 na 768 kartah formata 44 x 57 v razmerju 1:300.000. V Ljubljani – žal – ne na FF Univerze ne pri SAZU ni dosegljivo nič, kar bi človek pričakoval vsaj v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša v zvezi z oživiljenim *ALI*.

⁷ Izhodišče nam bodi preslikava tega, kar je objavljeno na karti 138 [*ASLEF* 2, 1974].

videnska) akcija izpeljana hitro in dobro (ne glede na zanemarljive slabosti, ki spremljajo vsak tak podvig). Tako je mlajši *ASLEF* lahko prehitel *ALI*, ki morda še zdaj ni do konca pod streho. Kakšni pa so bili izvorni Pellisovi zapiski, ne vem, ker mi jih ni bilo dano videti.

3.b. Nekako štirideset let za Pellisom smo dobili pričevanje s potrdilom, da je žganac preletel tudi Nadižo in pristal na njenem desnem bregu, skoraj nasproti Špetru (sedež občine in prafare, v starih listinah »S.Petri de Sclabonibus« ipd., od 1867 prekrščenem v S. Pietro al Natisone). V mreži *ASLEF* je bila kot posebna točka 88a izbrana prva vas onkraj »barnáškega« mosta čez Nadižo, uradno povsod zavedena pod italijanskim imenom Vernasso, medtem ko ji domačini pravijo Dolénj Barnás ali na kratko tudi B(a)rnás.⁸ Zaradi lepih spominov, ki me vežejo na te kraje, sem z veseljem sprejel ponudbo, da sodelujem pri obdelavi točke *ASLEF* 88a: *Vernasso - Dolénj Barnas*. V prvotni vprašalnici [Pellegrini, Introduzione 1972] – je bil škržad še vpisan pod št. 205: *cicada plebeja*, v končnem izdelku, na tiskani karti 138 [*ASLEF* II 1974] pa je prišel pod novo številko in nov naslov (tu pomanjšan in stisnjen iz treh vrst v eno, s krogcem za ločilo med njimi):

647. CICALA (Cicada orni L.) • Cigale - Zicade - Skržad • Q.ALI 4733.

ASLEF je prostorsko omejen na Furlanijo, vendar je vsako ime ali vsak pojem skoraj redno napovedan najmanj v štirih jezikih: v uradnem italijanskem; pri flori, favni, astronomiji z učenimi latinsko-grškimi imeni; v francoščini kot mednarodnem jeziku (danes bi to najbrž ne bila več francoščina); nato še v manjšinskih jezikih, ki imajo v *ASLEF* svoje posebne točke: po jezikovnih (nemških) otokih ali (slovenskih) polotokih. Od oddaje svojega prispevka uredništvu *ASLEF* (najbrž pod konec 1967) in do končne podobe na objavljeni karti 138 (1974) seveda ne vem, kako je delo potekalo. Če bi smel soditi (posploševati) po svojem primeru, bi rekel, da sodelavci (vsaj tisti bolj oddaljeni) nismo prejeli ničesar na ogled ali v korekturo. Zase vem samo to, da sem si iz previdnosti ohranil zvezek s svojimi

⁸ Vaščani se imenujejo **Barnášanj'** (pluralov »i« je odpihnila vokalna redukcija): kdor živi v Gor. Barnásu (it. Vernassino), je **Gorénjščan**. Odgovor na vprašanje, kam greš, bi bil: *du Dolenje, gu Gorenje*; današnji lokativ *v Barnási* je pod konec 19. stoletja (1893) najbrž bil (kakor piše na spominski plošči duhovnika – domačina Iv. Klemenčiča): V DOLNĀJEM BRNASE. Moji barnáški informatorji so bili: V. Zufferli »Puš« (1889), z ženo Lindo, »Púšuko«, doma iz bližnje Nókule (Oculus); zraven njiju pa še B. Quarina Klemenčič (1904), A. Manzini (1885), Dorboló Gušto (1908) in Gino (1916) idr. Nekdo od njih me je presenetil z vprašanjem: *A bomo láškinati?* (hotel je namreč vedeti, ali bo naše »delo« - vprašanja in odgovori – teklo v furlanščini ali italijanščini?). V arhivu *ASLEF* bi kazalo pregledati, kako je šlo s Furlanko E. Mirmino in Slovencem N. Persičem (Persici). Za Mirmino vem, da je svoje pogovore včasih tudi snemala. Z Barnášanji kajpada nisem imel nobenih težav glede jezika sporazumevanja, saj smo ponavadi kar avtomatično nadaljevali pogovor tako, kot je bil sprožen že od začetka: v domači slovenski govorici. Šaljivi *láškinati* (govoriti po laško) pa se mi zdi, da morda nakazuje, kako domača govorica zanje vendarle stoji za nekaj stopničk višje od furlanščine ali italijanščine. – Beneškoslovenski Barnás je Furlaniji dal krajevnege zgodovinarja in geografa Lodovica Quarina (1867–1953). Ob obisku pri njem v Vidnu poleti 1940 se ni mogel načuditi jezikovni svežini *pravce*, ki sem jo dan poprej zapisal iz ust njegovega rojaka, 15 let mlajšega barnáškega mežnarja Tonina Costaperaria.

izvirnimi zapiski, v obsegu 45 popisanih in 33 praznih strani. Na sredi 15. strani tega zvezka berem 3. 11. 67 nastali zapisek, ki se glasi: **žgánac**.⁹

To ime je v Barnasu moralo biti zelo živo in vsakomur znano, če sem slišal od njega izpeljano primerjavo, reklo *Na giénjaš ku žganac*, in si zraven narisal še puščico, ki kaže, kam stvar spada. Pripis in puščica sta v bolj drobnih, temnejših sivih črkah, malce drugačnih od drugih rednih vpisov; morda kažeta celo na informatorja B. Quarino. Ker zraven ni napisano nič drugega, si reklo danes razlagam: naslovljeno naj bi bilo hudo zgovornemu človeku, ki se ne zna ustaviti in vleče besedovanje preveč na dolgo – *ku žganac*, čigar oglašanje *žiki-žiki, žiki-žiki* – traja neskončno, brez presledka, morda tudi uro ali več.

3.c. Pravijo, da gre v tretje rado, zato nič čudnega, če smo za **žgánca** dobili še eno potrdilo, tokrat s popolnoma nepričakovane, južne strani. Anton Maria Raffo, slavist na florentinski univerzi, oddelek za lingvistiko, je sredi 90. let sprožil akcijo za zbiranje besedišča slovenskih Nadiževcev in poslal mednje dve svoji doktorantki – Simono Rigoni in Stefania Salvino. Od te posrečene trojke bi bili sčasoma najbrž dobili lep besednjak nadiškega slovenskega narečja, nemara tudi slovnico in še kaj, če ne bi prišlo do zapleta, zaradi katerega se je vse ustavilo in običalo pri prvi »pokušini«: *Vocabolario italiano-natisoniano*. To je le italijansko-slovenski del nečesa večjega, obsežnejšega. Vseh upov in načrtov pa je bilo namah konec: »Comitato Pro Clastra« iz Podutane (San Leonardo), ki je sprva financiral terensko delo florentinske slavistike in tudi že njen prvi otipljivi sad – pravkar omenjeni slovarček – ji je odtegnil vsako svojo podporo – tudi moralno, pač zaradi takihle stavkov v predgovoru:

Če naj bi ostali na nam domačih, to je lingvističnih tleb, vemo, da je narečje Nadiških dolin v bistvu slovensko, kvečjemu malo bolj oddaljeno kot druga od zdajšnje standardne slovensčine zaradi stoletne izoliranosti. [A. M. Raffo]¹⁰

⁹ V svojem zapisu barnáškega žgánca sem nad prvo črko namesto strešice dal piko – **žganac** – in skušal s tem povedati, da je v izgovoru tega soglasnika pač nekakšna motnja, rahel odstop od navadnega ž. Enako, tj. s piko, imam zapisane tudi besede **žaba**, **žakej**, **žemba** (ženitev), **žuna** (žolna); drugače – s strešico pa **židja** (svila), **žlica**, **lužá**. V otroškem ogovarjanju pikapolonce, ko se pripravljá, da bo tistemu, ki jo je ujel, zdaj-zdaj zletela z roke in mu v zahvalo za podarjeno prostost razodela, od kod bo dobil nevesto, pa vidim blizu skupaj **ž** in **ž**:

*žuru – žmuru (najbrž ime pikapolonce)
kan se ožénim?*

Jezikoslovcem, ki imajo včasih tako tenko uho, da »slišijo travo rasti«, prepuščam veselje, da nam oni prvi razložijo, kaj tiči za tem. Nekaj že mora biti, če je lingvist-romanist Ugo Pellis leta 1930 nad dolgi s (gl. str. 159) dodal še svoj čudni, skoraj ležeči »akut«.

¹⁰ V Raffovem izvorniku: *Per restare ...sul territorio cb' è nostro, cioè linguistico, noi sappiamo che quello delle valli del Natisone è sostanzialmente un dialetto sloveno magari un po' più distante di altri dall'attuale sloveno standard a causa del suo secolare isolamento [Vocabolario, XI–XII].* – Odborniki »Pro Clastra« O.N.L.U.S. (le kaj tiči za kratico, da je nje nosivci ne marajo razkriti!) so s svojo zavrnitvijo dali grobo nezaupnico univerzitetni ekipi, ki se je vzdignila daleč ob bregu Arna in pristala ob bregovih Nadiže in njenih pritokov. Priti iz Toskane – kulturnega srca Italije – z resno študijsko-znanstveno nalogo in doživeti že pred iztekom dela zavrnitev, in sicer s strani nekega neznanstvenega krajevne odbora, seveda ne more biti prijetno; vendar se meni – nepoučenemu – zdi bolje ne drezati v rane, ki so se medtem (v petih letih!) morda že zacelile.

Če se po tem (še kako potrebnem) ekskurzu spet vrnemo k našemu žgáncu, moramo pristaviti, da se je njegov življenjski prostor (oz., bolje: védenje o njem) razširilo še na dva nadiška kraja: Srednje (Stregna) in Garmák (Grimacco). Ko sem spomladi 1999 prejel iz Firenc italijansko-nadiški slovarček in zraven slišal tudi za njega napovedano predstavitev (jeseni istega leta), sem takoj začel odbirati, kaj naj bi povedal o narodopisnem deležu v tem privlačnem, nekonvencionalnem besednjaku; vendar, žal, še danes ne vem, ali je takrat – jeseni 1999 – do predstavitve sploh prišlo. Glede pisave je *Vocabolario* 1999 med vsemi znanimi italijanskimi objavami doslej – z oblikama **žgánac** in **žghánac** – prišel nam najbliže, saj se deloma prekriva s slovenskimi zapisi.

Brž ko sem po Pellisovem žgáncu (Sovodnja 1930) in po svojem barnáškem dopolnilu (1967: celo z reklom *na gjenjaš – ku žgánac* = ne nehaš, kakor žganac) naletel na žgánca še v tretje (*Vocabolario*, str. 45, dotiskan v marcu, do mene prišel zadnji dan maja 1999), me je leta še bolj zdramil in sprožil novih moči za vztrajanje na poti k rehabilitaciji škržada.¹¹ Pravda *škržad contra škržat* je bila prenesena v revijalni tisk (*Primorska srečanja*, Kras, Fontana), jaz pa sem se obrnil na svoje prijatelje po Beneciji¹² in od njih – po predvidevanju – dobil potrdilo o žgancu tudi v nekaj novih krajih, zraven pa še dva neznana sinonima, ki sta, na desnem bregu reke Idrije/Judrio, ostala skrita vsem prejšnjim eksploratorjem: *strgáči* in *strgánac*.¹³

Danes smo se namenoma ustavili samo v nekaterih slovenskih postojankah, ki so jih obiskali Pellis (1930 za ALI), slovensko-furlanska trojka Matičetov-Mirmina-Persici (1967–68 za ASLEF), dobro uigrani florentinski tandem Rigoni-Salvino (sredi zadnje deкаде 20. stoletja za *Vocabolario italiano-natisoniano*). O problematično izpeljanih škržadjih tipanjih tržaške univerze malone pred pragom domače hiše pa menim, da bi na tako občutljivem razpotju, kot je širša tržaška okolica (od izvirov Timave pri Štivanu tja k *Zvročku* Rižane in do Rokave v slovenski Istri), vsi eksploratorji in eksploratorke morali biti previdnejši in ne se zanašati na prvi odgovor, čeprav bi bil posnet na trak in dan v poslušanje ekspertu, ki ni imel pripomb.¹⁴

¹¹ Prav tiste spomladi, le nepoln mesec pred prejemom italijansko-nadiškega slovarčka iz Firenc, je bila namreč na 665. sestanku Lingvističnega krožka FF v Ljubljani sprožena škržadja pravda: narekovala jo je skrb, kako bi jugozahodnoslovenskemu škržadu čim prej popravili nekdanjo krivico in mu omogočili, da se legalno vrne v *Slovenski pravopis*, iz katerega 2. izdaje je bil brez utemeljitve izrinjen leta 1920.

¹² Najtehtnejše sta prispevala prof. Ž. Gruden in njen mož B. Crisettig; žal pa marsikaj visi še v zraku, ker ni natanko umeščeno.

¹³ V zvezi s prvim od dveh imen berem v najnovejšem sporočilu domačina z levega brega mdr.: *V zaveljib, ki neuposredno mejijo na beneško stran, je uveljavljen izraz strgáči*. V pismu z dne 28. 10. 2004 g. F. Kralj, doma iz Liga nad Kanalom, pravi, da ima ta podatek od vsaka, in ta živi v Britofu ob Idrijci.

¹⁴ Da ne bi preveč obremenjeval današnjega prispevka z nadrobnostmi, si pridržujem pravico spregovoriti o tem argumentirano kje drugje. Prvič sem se oglasil že po predavanju R. Cossutta »Slovenski dialektološki atlas Koprške pokrajine na mednarodnem slavističnem kongresu v Ljubljani« (19. 8. 2003), vendar je šlo vse v veter, ker diskusije niso snemali. Iz najnovejšega zbornika *Ladimia* pa vidim, kako celo Ladinci v Dolomitih, dosti manjši od nas, teoretično in praktično pripravljajo eksploratorje za zbirateljsko delo. Podčrtam naj le stavek, kako pri presoji dobljenih odgovorov *spetta al ricercatore di valutare di volta in volta l'effettiva attendibilità di queste risposte* [*Ladimia* 28, 2004: 159]; pa o dodatnem povpraševanju, vračanju na teren zaradi preverjanja in pravičnega vrednotenja zapiskov. Pri nas vse preradi jemljemo za sveto, kar nam včasih natrosijo radodarni informatorji, namesto da bi bilo več kritičnega rešetanja.

SLOVENSKO ŠKRŽADJE IME ŽGANAC OB SREDNJEM TOKU NADIŽE /
 ŽGANAC, NOME SLOVENO DELLA CICALA IN RIVA AL NATISONE.

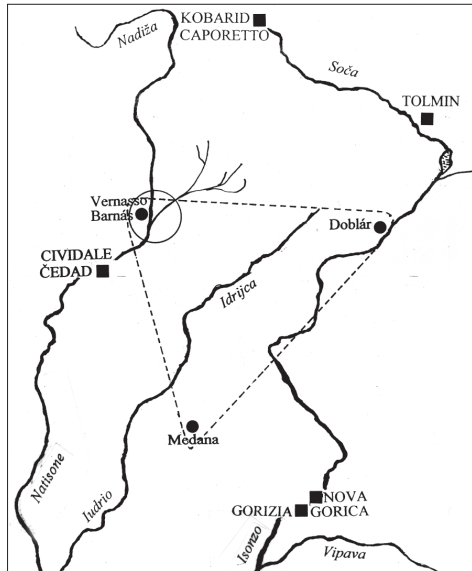
Legenda:

A. Krog pomeni gnezdo/razsadišče slovenskega škržadega imena *žganac*:

1. ob delu za *ALI* ga je odkril v Sovodnji Ugo Pellis 1930;
2. potrjeno je bilo v Barnásu ob delu za *ASLEF* 1967;
3. v ducatu vasi znotraj istega kroga do oktobra 2004.

B. Trikotnik nakazuje semantične »ognjene« lovke v smereh:

1. proti Soči (Doblár 2001)
2. proti Medani (Gradnik 1921).

Risala Sinja Zemljič Golob po napotkih avtorja.

4. DOBLÁRSKI ŠČERGATI »ŽGEJO«

Na nekem strokovnem obisku Posočja, v spremstvu konservatorke Andrejke Ščukovt iz novogoriškega Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (bilo je v začetku junija 2001 in škržadi se tisto leto še niso začeli oglašati), sem ob kratkem postanku sredi vasi Doblár vprašal domačina, kaj delajo tiste... (take in take živalce – sledil je moj ovinkasti opis, da bi z neprevidno, predčasno omembo te ali one besede ne vplival na sogovornika; kot Kraševc sem mu izdal le to, da pri nas na Krasu te živalce *pojejo*). Mož je takoj razumel, kaj bi jaz rad zvedel od njega, in me ustavil: »Aha, to so *ščergáti* in mi pravimo, da *žgejo!*« Sopotnico A. Š., ki je poslušala tisti dvogovor od A do Ž, hvaležno omenjam kot pričo, da si nisem ničesar izmislil. Od veselja nad tem, kar sem zvedel, mi je kajpada začelo hitreje teči možgansko »kolesje« in tudi jaz sem si rekel: »Aha! Če škržadi (pravzaprav *ščergáti*) *žgejo* = *pojejo*, potem bo brž jasno (naj sofizem skrajšam!) tudi to, od kod ime nadiškim žgancem: *žganac* pač *žge* = *poje*; ta glagol prenesimo zdaj v knjižni/standardni slovenski jezik, pa bo brž postalo nespodbitno še nekaj pomembnejšega: **žganac = pevec**.

Kdo se tu ne bi spomnil na pevca *kateksobén*, ki hodi ponosno gor in dol po vsakem podeželskem dvorišču! *OLA* [*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*, serija leksikalno-slowotvórcza, vyp. 2, Warszawa 2000] je na karti št. 11 »**Petuh**« prepričljivo pokazal, da je ta žival – *petelin* – na širšem slovanskem prostoru etimološko povezana s pojmom *peti*: *pějak*, *pěteb*,

pěvec, pijevac itn. Zraven vsega pa imenitni hišni ptič vendar *klič dan*, meri približni čas noči, nakazuje spremembe vremena ipd.

Ker je pri petelinu povezava s petjem več kot očitna, bo pri pevcu z imenom *žganac* seveda bolj sekundarna, skrita za pregrado/branom/zaveso gorenja (*žganja*). Vseeno pa naj opomnim na anonimno latinsko pesem iz 10. stoletja (ok. leta 910) z motivom »Pevskega tekmovanja v gozdu«. ¹⁵ Zraven zmagovitega slavčka je tik pod vrhom pesmi (brez dvoma ne po naključju) omenjena tudi *cicada* – škržad.

Škržad/žganac je divji pevec, ki nas razveseljuje v najhujši poletni pripeki, ko vse živo od onemoglosti obmolkne pod pritiskom Sonca (Solleone) in ko se v kombinaciji z zvezdo Sirius najdemo v t. i. pasjih dneh. Tedaj je v naravi samo eno pevsko nadarjeno živo bitje – škržad/žganac ali kakorkoli mu je pač ime – da si upa na ves glas kljubovati celemu svetu in neutrudno ponavljati svoje *peče-peče, striži-peči, žeže-peče, žiki-žiki* ipd.

5. KOMU KLIC ŽGI ŠE V BRDIH – SONCU ALI ŠKRŽADU?

Ob Gradnikovem sonetu »Sonce v Brdih« ne bi smelo biti dvomov, kdo pravi *Žgi še*: to je škržad, ki se obrača k soncu s prošnjo *Žgi še!* Vendar smo že zgodaj podvomili, ali je res tako, in se previdno izrekli tudi za morebitno alternativno rešitev, češ: Zakaj pa ne bi moglo biti tudi narobe, da Sonce spodbuja in vabi škržada: *Poj = žgi!* (gl. Vstopno poglavje).

Zato smo zdaj dolžni pogledati malo natančneje, kako je pravzaprav s tem, da ne bi ostalo samo pri površnih ugibanjih. V Doblárju se je prvič pokazalo, da *Cicada orni* »žge«. Tako je bila prvič omogočena resna (čeprav le hipotetična) povezava med doblárskim glagolom (*žgati*) *žgejo* in imenom **žganac** iz skupine nadiških vasi (gl. zgoraj str. 161), ki jim od 16. oktobra 2004 lahko pridružimo še Landar in Podutano. Iz odgovorov na vprašanje, osebno zastavljeno zanesljivim domačinom (npr. g. M. Q. iz Podutane) sem zvedel, da žganci tam *žgajo* ali *žgejo*, kar mi je popolnoma zadostno potrdilo o trdnosti »visečega mostu« med Doblárjem ob Soči in skupino vasi na obeh bregovih Nadiže, kjer **žganci** – zdaj je to dokončno potrjeno – *žgajo/žgejo* enako kot v Doblárju.

Po ugotovitvi ožje škržadje povezave med Sočo in Nadižo se nam odpira novo, mikavno vprašanje: kako imenujejo škržadje petje v prostoru južno od črte Doblár–Barnás. Ni namreč izključeno, da se ne bi morda tudi kje v dolini Idrije (Judrio, od koder sta prišla v evidenco *strgáč* in *strgánac*, ali pa tudi navzdol ob Soči, na njenem desnem in levem bregu, prav posebno še na levem, od koder smo brez vsakršnih škržadjih informacij, recimo kje na Batah ali kjerkoli vzhodno od Soče, na odprti, vroči Banjški planoti) ponovilo to, kar sem junija 2001 doživel, nepripravljen, čisto po naključju, ko mi je v Doblárju prišlo na uho prijetno presenečenje, da *Cicada orni* tam »žge«.

¹⁵ Gl. P. Simoniti, *Srednjeveški latinski cvetnik*. Ljubljana, Slovenska matica 2000; M. Matičetov, Škržadja antologija 2. *Primorska srečanja* 249, 2002: 62.

Ker ta hip ne z levega ne z desnega brega Soče ne poznamo nič podobnega, se moramo v Gradnikovi Medani omejiti le na poskus boljšega razumevanja stanja, razpoloženja in zmogljivosti pesnika, po stroki pravnika; ko se je znašel pred starim pomenskim prenosom v besedi »žgati«, tega ni dobro dojel in zato tudi ni mogel prav vplesti v pesem. Kontekst bi tu terjal nekaj drugega: da je sonce tisto, ki vabi, spodbuja škržada, naj »žge« in »poje«, kakor ve in zna. Navsezadnje to ni samo naše domače istrsko-kraško-vipavskogoriško-briško-benečansko sporočilo/izročilo, ampak dosti več: skupna mediteranska dobrina, vodilo in zakonitost, kakor je to že skoraj pred poldrugim stoletjem spoznal in svetu razglasil provansalski pesnik-filolog, veliki škržadji mojster, nobelovec Federi Mistral. Z njegovim peresom, skozi njegova usta je škržad spregovoril: »SONCE ME SILI PETI!«

6. SEMANTIČNO SORODNA ŠKRŽADJA IMENA POMENKEGA KROGA »GORETI – PEČI – ŽGATI« IPD. OD KORINTSKE OŽINE DO VIPAVE–SOČE–NADIŽE

Najprej se moramo sprijazniti z okoliščino, da pri nacionalnih in regionalnih, knjižnih ali narečnih imenih za žuželko *Cicada orni* L. prevladujejo taka, ki so bolj ali manj očitno onomatopoejske narave, saj skušajo posnemati oglašanje pevca, približati se slušni podobi njegovega petja. Take vrste je že Homerjev *tetiks* (τέτιξ) – najstarejše danes znano škržadje ime v Evropi: *Iliada* III, 151), zatrdno pa novogrški *tzitzikas* (beri *cízikas*). Tudi latinska *cicada* z raznimi novoromanskimi nadaljevanji *cicala*, *cigale/cigalo*, *cigarna*, furl. *ciále* itn.; alb. *gjinkalle*; sh. *cvrčak*, slov. *škržak/škržad/škržad/ščergát* itn.

Takšno ali podobno je tudi stanje v mejah tistih narodov, ki sem jih doslej mogel vsaj deloma spoznati. Pri Grkih sem bil (in sem še zmerom) vezan le na literarna pričevanja in nič ne vem, ali sta njihov častitljivi *tetiks* in moderni *tzitzikas* sploh bila kdaj predmet kake geografskolingvistične študije. Še manj vem, kako je pri Turkih, pri Albancih in pri Romunih. V zvezi z zadnjimi sem doživel nekaj poučnega, ko sem se prezgodaj razveselil srečanja z imenom *greier*, ki ga vneto ponujajo tudi romunski slovarji.¹⁶ Skazalo se je namreč, da gre le za neljubo zamenjavo z murnom (*Grillus campestris*). Nagrajenka Vilenice leta 2002 Ana Blandiana pa mi je po kratkem pogovoru malce zagrenjeno priznala, da tudi njen *greier*, ki se je znašel celo v naslovu ene njenih novejših knjig, ni to, kar jaz iščem.¹⁷

¹⁶ Ne grešijo tako samo Romuni, zato le metlo v roke in brž na delo pred naš domači prag: v zadnjem francosko-slovenskem slovarju [A. Grad. Ljubljana, DZS 1991] naletimo mdr. na take cvetke: str. 233 s. v. *cigale* f. cvrček (neslovensko ime!), muren (druga žival!); na str. 644 pa s. v. *grillon* m., cvrček (neslovensko, druga žival!), čriček (druga žival!), muren (na petem mestu vendarle prvo pravo ime!). Bojim se, da takih »rešitev« z območja zoologije ne moremo pripisovati samo avtorjem (ti bi bili najbrž veseli, če bi jim kdo o pravem času pokazal napake), ampak tudi založbam, ki bi morale najeti več preglednikov po strokah, in ne nazadnje kritiki, ki gre – če se sploh oglasi – tiho mimo vsega in s tem neodgovorno podpira površnost.

¹⁷ Nam bliže, v istroromunskih vaseh pod Učko, so škržada v prvi polovici 19. stoletja imenovali *čevčeku*

Ker mi k Albancem v Albanijo, na Kosovo, v Makedonijo ali Srbijo ni mogoče, bom po prijateljskih zvezah poskušal srečo pri albanskih priseljencih okoli Zadra (Arbanasi) in v Južni Italiji. Tam ponekod živijo celo še Grki, ki nikakor niso priseljenci, ampak »staroselci« na tleh nekdanje antične *Magne Grecije*.

V velikem besednjaku svojega jezika, ki so ga Bolgari dobili približno ob istem času kot Slovenci Pleteršnika, je Najden Gerov za škržade navedel vsaj pol ducata narečnih sinonimov, vendar različne provenience, zaradi česar si je z njegovim gradivom teže pomagati. Posebej nerodno je, ko človek na prvi pogled ne ve, katere besede v skupni vreči so bolgarske in katere makedonske. Na srečo je z dopolnili iz bolgarskega etimološkega besednjaka V. Georgieva (I, 1971) ta pomanjkljivost deloma odpravljena; tako vsaj pri besedah, skupnih obema publikacijama, izvemo, odkod prihajajo.

Čeprav iz Grčije ta hip nimam v rokah nič jezikoslovnega, je ena sama kratka pesmica pripomogla, da o škržadih vemo precej več, kot bi nam lahko povedala dolga študija. V Rotasovem besedilu je namreč toliko nadrobnosti, da se iz njih dá izluščiti vse mogoče o poletni pripeki, ko ta doseže svoj vrh (*akmè*) in je tako huda, da tiste, ki so se znašli v tem ognju v času, *ko narava vsa gori* (Rotas), *ko sonce z neba na zemljo zliva zublje ognjene* (Nazor, v mojem prevodu), spodbujata kar k neke vrste (samo)sežigu.

Šele po tem pojasnilu ne bo več mogoče ugibati, zakaj nam prav Rotasova pesem, ki kljub drzni zasnovi nosi tako skromen, nevtralen naslov – »Tzitzikas« (Škržad) – hkrati pomeni tudi južni mejnik, izhodišče pri poskusu predstaviti tista škržadja imena, ki so pomensko v zvezi z »ognjem« ipd. Pot nas bo peljala od Korintske ožine po Balkanskem polotoku, sicer ne tik ob morju, ampak bolj po notranjosti, po kopnem, tja do zaledja Tržaškega zaliva.

Ob slovesu od Grčije in po prehodu čez njeno severno mejo postojmo najprej v okolici Bitole (do t. i. »balkanskih vojn« na začetku 20. stoletja, enega najpomembnejših središč v kopenski, tedaj še turški Makedoniji). V bitolskem govoru je za žuželko *Cicada orni* L. spričano ime **žče-peče**. Ob snovanju in utrjevanju makedonščine kot samostojnega knjižnega jezika je bilo to narečno ime ponujeno in praktično sprejeto kot knjižno: *žče-peče*, *žče-péčeto*, n., plur. *žče-péčinja*. Ali se bo prijelo, bo pokazal čas. V makedonskem prevodu *Iliade* [Petruševski 1982] je na mesto izvirnega tétiksa sédel *šturec* (splošnejše ime, za več žuželk). V novejšem beletrističnem spisu [B. Ivanov, *Svatovi*. Skopje 2000: 58] se čudno oglašá nekakšna *bubačka striži-peči*. V razlagalnem slovarju, ki ga pripravlja Institut za makedonski jazik »Krsté Misirkov« [T. I., Skopje 2003], vidim mdr. dve, žal nelokalizirani imeni, mikavni, ker sta brez reduplikacije: *žegalec* in *žegarec*, obe pognali iz *žege* (pripeke).

(navedeno po spominu, zato fonetično). Srečamo ga – z mravljo (*furnigo*) – v prozni priredbi Fedrove basni, ki jo je v enem prvih letnikov svoje revije *Istria* v 40. letih objavil P. Kandler. G. Filipi (*Istroromunjski lingvistički atlas*. Pula 2002: 401–402) ima pod št. 900 zraven ducata *cvrčkov/črčkov/cvrčkov* (z naglasom na prvem ali drugem zlogu) le eno izjemo – *puopə* iz R(udne Glave). Vse navedeno so istrski Romuni (Vlahi, Čiči, Čiribirici) gladko vzeli na posodo pri okoliških Hrvatih. V zadregi smo le za ime *puopə*, ki ta hip ne vem, kam z njim.

S skrajnega zahoda Makedonije pa mi je dr. M. Furlan navrgla še »ognjeno« ime: **žižalen** iz okolice Debra.¹⁸

Na poti proti severu smo spoznali, da je škržad imel nevsakdanjo srečo: kar zgodaj, nemara že v 16. ali na začetku 17. stoletja ga je opazila in štela za vrednega večkratne omembe in vključitve v svoje pisanje – zdaj v vezani zdaj nevezani besedi – tudi dubrovniška literarna elita. Seveda ne v kakršnikoli podobi, ampak pod izbranim imenom – **krijes** – ki ti takoj prikljče pred oči ne vsakdanji ogenj, ampak poseben, obredni ogenj – *ignis festivus!* *Krijes* je škržadje ime (če bi ga imeli ikavci, bi mu rekli *kris*, mi pa *kres*), kajpada ozko povezano s časom poletnega sončnega zasuka in pomembnimi prazniki (Ivanje – Petrovo – sv. Elija; na predvečer vseh treh so kurili kresove).

Na varnem, za debelimi zidovi utrdb, so se dubrovniški meščani in »gospari« lahko kolikor toliko mirno posvečali pesnikovanju, pisanju, ustvarjanju kulturnih in vsakršnih drugih dobrin, pridobivanju, zamenjavi le-teh itn. Precej drugače pa je bilo v bližnji Črni Gori, kjer v letih in stoletjih hudega turškega pritiska ni bilo nikjer in za nikogar, ne doma ne pri delu na polju, pravega miru, tako da so malone trajno, iz dneva v dan ljudje »nosili glavo v torbi«, večno pripravljeni, da se pred nepričakovanimi napadi umaknejo, pritajijo, zbežijo in rešijo predvsem otroke, starce in domačo živino.

V takih razmerah se je sredi 17. stoletja zgodilo, da se je kompaktna skupina prestrašenih, obupanih družin iz kotara Crmnica v Črni Gori odločila vzdigniti in zapustiti domače ognjišče, tvegati dolgo in težko pot do Istre, kjer so jim Benetke pod ugodnimi pogoji obljubile varno bivališče. In kaj takega so si ti izseljenci vzeli s sabo, da smo tu morali vsaj na kratko spregovoriti o njih?

Ko je po prihodu Crmničanov v novi kraj prvič pritisnila pripeka, novonaseljeni Perojci niso mogli verjeti svojim ušesom, da so prav slišali: znani glas škržada in za njim postoterjeni škržadji zbor, ki jim je zapel dobrodošlico. Zdaj so se zares počutili kot doma. Saj so jim vendar zapeli prijatelji. Nikogar v novem kraju ni bilo treba spraševati, kdo poje, kako mu je ime, saj so vedeli: to je vendar naš **krijest!**¹⁹ In pri tem lepem, starinskem imenu, ki so si ga tako daleč prinesli s sabo in ljubosumno hranili (da mu ni zmanjkalo niti črkice; rajši so mu na koncu še eno pritaknili), tako da jim zdaj že okroglih 350 let dela kratek čas in poje, žge – kakor kdo želi imenovati njegovo oglašanje – obogateni perojski krijest.

Ob tem paradigmatičnem zgledu ohranitve starega imena se nam ponuja načelno vprašanje: ali so istrski Črnogorci s svojim *krijes(t)om* izjema, ali samo potrjujejo pravilo, da jezikovne enklave ponavadi dobro hranijo stara izročila (lep primer so gradiščanski Hrvati, Burgenland v Avstriji). Nestrpno čakam na odgovor, kako pravijo škržadu Hrvati v

¹⁸ V. Georgiev idr, *Balgarski etimološki rečnik* I. Sofija 1971: 544; kot dokaz, da spada v isti »ognjeni« pomenski krog, mi je M. F. prepričljivo omenila ukr. *žiža*, paralelo za *žega*, in še nekaj sorodnosti iz skupne slovanske baze.

¹⁹ Na to perojsko posebnost me je prijateljsko opomnila dr. Jelka Radauš Ribarić, po delu svojega rajnega očeta J. Ribarića *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri* [Srpski dialektološki zbornik 9, Beograd 1940: 1–207].

vaseh Kruč (*Collecroce*), Mundimitar (*Montemitro*) in Stifilič (*San Felice*), kamor so se od nekod od ustja Neretve zdavnaj preselili v deželo Molise v Italiji. Ali kako je pri Albancih v dveh ločenih enklavah južne Italije: a) Molise in b) precej južneje, kjer so književnik G. de Rada in drugi njegovi rojaki sredi 19. stoletja rešili pozabe med drugim italoalbansko varianto Lepe Vide (po imenu *Zogna Riin*).

Na Slapu pri vipavskem Trgu se je za vse nevsakdanje dovzetni Tončki Curk (1906–1997) v prvih dvajsetih letih, ki jih je preživela v rojstni vasi, močno vtisnila v spomin mdr. vrsta tradicionalnih besednih *oponašanj*: kaj pravijo zvonovi okoliških vasi, kaj nekatere ptice, žabe in celo škržadi. Za vse omenjeno sem imel od tuintam zglede, podobne slápenskim, samo škržad mi je bil dotlej neznanka, popolna novost. To in še marsikaj narodopisnega je T. C. skrbno – kot rozine v testo – raztrosila po mohorjanski povestici, ki je izšla v Gorici leta 1984. Mene je privlekel predvsem tale opis vipavskega poletja:

Vročina je vsak dan bolj pritiskala...[*potem*]...je vse potihnilo razen škržadov, ki so ščebetali ves dan: »**Peče, peče, peče, ojej!**« Zemlja je pokala od suše...« *itm.*²⁰

Nepričakovani *Ojej!* na koncu besedne verige *peče-peče* bi lahko bil: ali tožba nad žalostno podobo narave po suši; ali nekaj takega, kot je t. i. »preglás«, ki včasih pride – naključno – do njega med rednim zvonjenjem (da ljudje potlej ugibljejo, kaj naj bi to pomenilo!); morebitno tretjo razlago pa prepustimo tistim, ki s prof. M. Gogalo na čelu že več let snemajo škržadje petje in ga skrbno hranijo v zvočnih arhivih, da bi ga lahko poslušali in študirali tudi v »tistem« delu leta.

Že ob prvem srečanju s slápensko škržadjo pesmico sem s hitrostjo misli poletel v Bitolo in pri tamkajšnjih »pevcih«, ljubkovalno imenovanih *žeže-péčimja*, ki so jih priklicali v življenje enaki semantični vzgibi kot v neskončno glasovno verigo povezano *peče-peče-peče...* tako pri nas, kjer spod Nanosa privre na dan Vipava, pritok Soče, da skupaj pohitita v objem Jadranu, kakor tisoč kilometrov južneje, koder se proti Solunskemu zalivu vije Vardar.

7. SKLEPNA BESEDA

Prehrojena pot od grške desetvrstične pesmice – verjetno nastale pod vplivom ustnega izročila iz okolice Korinta, od koder je bil doma njen avtor V. Rotas – se mi je včasih zazdel kot »tek čez ovire«. Prebiti se je bilo treba tisoč kilometrov proti severu, čez drn in strn, po čistinah in brisanih prostorih, mimo skritih pasti, ki so prežale na slabo opremljene potnike, brez nujnih bibliografskih in leksikografskih kažipotov, bolj ali manj prepuščene lastni intuiciji ali tudi nasvetom tile avanturi sicer naklonjenih, do nje prijateljsko razpoloženih, vendar marsikdaj strokovno nepripravljenih pomočnikov.

²⁰ T. Curk, *Deček z Gornjevipavskega*. Gorica 1984, 59. – Prispevek o avtorici gl. v *Primorski slovenski biografski leksikon*, sn. 3, 1976: 211. – Škržadom sem seveda vrnil izvorni vipavski **d**, kakor je iz Erjavčeve *Potne torbe* prišel v *LMS* in od tam v Levčev *Slovenski pravopis* že 1899.

Pesmica »Tzitzikas« s svojo neverjetno osredotočenostjo na pojme, kot so pripeka, ogenj, goretí, peči, žgati in kar je še temu podobnega, me je napotila, da sem med škržadnimi imeni tokrat sklenil poiskati in obravnavati samo tista, ki jih lahko brez vsake težave uvrstimo v pravkar navedeni semantični krog.

Na poti, ki nas je od Grkov vodila k slovanskim Makedoncem, Črnogorcem, Dubrovčanom, smo bili – žal – prisiljeni v širokem loku obiti nekdanjo antično regijo Epir in prebivališča današnjih Shkipetarov/Albancev. Na vprašanje, zakaj, bi mirno lahko rekli: zaradi nepoučenosti, to je totalnega pomanjkanja škržadnega gradiva in informacij od tam. Splošne razmere v njihovi matični državi kot v okoliških deželah in krajih, kjer Albanci živijo – strnjeno ali raztreseno med pripadniki drugih etnij – so danes vse prej kot idealne za filološka ipd. kulturna raziskavanja. Nekaj starih prijateljev in znancev iz Tirane in Pristine se mi že zdavnaj ne oglašá več. Da bi si pa kdo iz našega mirnega okolja upal zdaj vprašati – neznanec pri neznancih – npr. o žuželki-pekvi *ginkalle* (škržad), ni misliti, saj bi mu najbrž odrekli sodelovanje, češ: *Ta se pa iz nas norčuje!*

Prejle omenjeni semantični krog – mirno bi ga smeli imenovati tudi »Rotasov« – je tako bogat, da vanj spadajo, če začnemo naštevati od juga proti severu: makedonska imena *žeže-peče*, *striži-peči*, *žegalec*, *žegarec*, *žizalen* in morda *žužalen*; nato v dubrovniški literaturi uveljavljeno ime, spričano najkasneje v 17. stoletju – *krijes*; ta ima v Istri še danes – 350 let po priselitvi – v črnogorski jezikovni enklavi Peroj živega brata: *krijest*. Perojski zgled nam upravičeno zbujá radovednost, kako je s škržadnim imenom med Hrvati v italijanski deželi Molise, pa tudi v raznih albanskih enklavah (Arbanasi pri Zadru in obsežnejše v Južni Italiji: Molise, Kalabrija).

Kakorkoli, po brezpotjih, drznih preskokih in ovinkih smo končno le pristali na tleh slovenskega jezika, pri *naših* škržadih. Z oponašanjem vipavskega škržada na Slapu (*Peče-peče-peče, ojej!*) smo dobili dragoceno paralelo k bitolskemu imenu *žeže-peče*. Za pravo odkritje pa je poskrbel U. Pellis med Benečani 1930: vse raziskave za njim kažejo, da gre za staro gnezdo/razsadišče imena *žganac* okoli Nadiže. Nova, skrbna preverjanja (datirana celo do oktobra 2004 in še ne končana!) prinašajo od tam presenečenja, zaradi katerih mora *žganac* ostati še odprto vprašanje. Poskušali smo si pomagati z grafičnim ponazorilom situacije. Nekaj slutenj glej v legendi ob risbi »Slovensko škržadje ime *žganac* ... [str. 163], dokončni sklep pa danes ni mogoč. Preveč je še neznanek znotraj in okoli hipotetičnega trikotnika Barnás–Doblár–Medana (gl. pogl. 3.–5.).

Sploh pa ni samo na tem zahodnem koščku sveta, kjer zmerom še toplo odmevajo besede *po našin*, niti ne samo na celotnem obrobju jezikovne domovine, kjer danes *romonijo*, *žuborijo*, *čekerajo*, *márnjajo*, *gučijo* (golčijo) – kakorkoli domačini ljubkovalno pravijo rabi od prednikov prevzete govornice, naj si bo na območju ranljivega mejnega oboda ali bolj na varnem v sredinskem prostoru, kjer redna šola že skoraj dve stoletji, cerkev pa tako ali tako ab immemorabili, vsaka po svoje skrbi za likanje in napredek nečesa, kar je dosti več kot le »sporazumevalno orodje«; na tako imenovanem *terenu* je namreč toliko še nezajetega iz besednega zaklada, da bi navaden človek lahko strmel. Vsi tisti, ki sta jim zaupana

gojenje in preiskovanje slovenskega jezika, pa se razen redkih izjem tega niti dobro ne zavedajo in stojijo križem rok oz. neprizadeto gledajo, ne da bi trenili z očmi, nezadržno ugašanje nezamenljivih vrednot.

Da mi ne bi kdo rekel: *Ta plava na belem oblačcu*, se moram précej spustiti na trdna tla k svojim škržadom oz. tokrat kar k nadiškemu *žgancu*. Če bi ta večpomenska beseda ne bila že oddana znameniti jedi, »stebru« kranjske kuhinje, bi jo bilo mogoče upravičeno in z upom na zmago predlagati kot nadomestilo za kraško-vipavsko-goriškega škržada, ki se je ne vem zakaj tako zameril osrednjeslovenskim leksikografom (v katerih družbo je stopilo nekaj literatov iz krajev, kjer škržada ni ali pa ga vsaj oni ne poznajo). Zgodilo se je tudi že, ne samo enkrat, da so vneteži pri iskanju bolj »blagoglasnega« kandidata na tron *Cicade orni L.* skušali posaditi celo (Slomškovega) *črička*, čeprav je tudi že »oddan« drugi žuželki (po petju morda še bolj nežni: *Oecantibus pellucens*); v *Francosko-slovenskem slovarju* [Ljubljana, DZS 1990] pod geslom *cigale* paradirata kar *cvrček* in *muren!* Lepa reč: vesoljna slovenska lingvistika in biologija pa ob vsem tem in podobnem – ne bev ne mev! Varuhi jezikovne postave, po domače »korektorji«, rajši ždijo v kakem manj pomembnem križišču in komaj čakajo, kdaj bo priletel mimo kak nedolžen škržad, da bi mu izpulili tisti nesrečni **d** in mu ga zamenjali z neprimernim (po njih mnenju edino zveličavnim) **t**.

Bržkone je zelo lepo sedeti za kabinetno mizo, ustvarjati in odmotavati slovnične, sintaktične, terminološke ipd. uganke, vendar je kdajpakdaj le potreben tudi kak Fran Erjavec, zagnan prostovoljec, pripravljen oprtati čez rame *potno torbo* in iti ne paberkovat, ampak nabirat besedno zrnje, ki je na terenu še dosegljivo in čaka (ampak: do kdaj?!) delavcev dobre volje in pridnih rok.

In zdaj samo še nekaj za sklepno piko ali *zapik*. Škržadom na naših tleh bomo prišli »do obisti« takrat, ko bomo dobro poučeni tudi o vsem, kar so že dognali okoli in okoli nas sosedje. Prvo mesto med njimi seveda pritiče tistim na zahodu – Furlanom. Oni imajo pred Slovenci prednost, da je njihov škržadji prostor večji od našega, in predvsem to, da imajo prvo karto razširjenosti svojih škržadjih imen že natisnjeno [ASLEF II, 1974: 138]. Slovenci bi se lahko ponašali z zgodnejšimi pričevanji: *Skargat* (1523), *Schargatt/Scorgait* (1573), *screzàc* (1607), *skergad* (2. pol. 17. stoletja). Oboji imamo v evidenci tudi škržadja imena brez krajevne izkaznice: taka sta npr. furlanski *barbòz* [Nuovo Pirona: 118; Faggin I: 22] in slovenski *strgánac*. Znano je tudi, da se pri obojih v 19. stoletju (1870, 1875, 1894–5) in v 20. stoletju [Nuovo Pirona, ASLEF, pisčeve zasebne poizvedbe od 1935, *Vocabolario* idr.] prikažejo tudi imena, včasih čisto enaka po izgovarjavi ali celo po obliki; nanašajo se na vrsto, deklarirano za manjšo od navadne in s počasnejšim (?) oglašanjem. Na obeh straneh so ta imena zdaj masc. (furl. *chèc, chéco, keko*; slov. *keko, kekec*, plur. *kekci*) zdaj fem. (*keka, koka, kekica* itn.). Tu bi se dalo razpisati kar nekakšno medsosedsko tekmovanje: katera stran bo prej našla sprejemljivo razlago teh besed iz skupnega imenskega jedra. Če se že skupaj peljemo na isti barki in nam je marsikaj skupnega, bi bilo pametno vse tudi javno in kolegialno reševati. Seveda pa bi bilo pri preverjanjih na terenu in tudi drugače na obeh straneh nujno pritegniti biologe, saj lingvistika sama ne more biti vsemu kos.

IZBOR IZ ŠKRŽADJE BIBLIOGRAFIJE

Prvi tak poskus – Dosedanji potek javne razprave o škržadih – je izšel v *Primorskih srečanjih* [PS] 231–2, 2000: 597 (tu porabljeno samo selektivno).

Anakreon* (ali kdo od učencev),* Škržadu [danes premoremo kar sedem slovenskih prevodov, najnovejši je v ŠA** 598*].

Anita,* Epitaf murnu in škržadu. PS 249: 61.

Aristofan,* Ptiči in škržad. PS 249: 69.

Bašo (prev. Ch. Shigemori - Bučar), Škržadji glasovi. PS 231–2: 531.

Bourelly, M.,* Škržad in mravlja. PS 249: 69.

Bržan, A., Dva haikuja: Pesem škržada; Škržadica. PS 249: 69.

Faure, M. (prev. M. Javoršek), Čas škržadov. PS 231–2: 590.

Faure, M. (prev. M. Javoršek), Škržadova smrt. PS 231–2: 589.

Garcia Lorca, F. (prev. N. Košir), Škržad. PS 231–2: 589.

Gogala, M. in M. Matičetov, Novo o škržadih. ŠA 2***: 71–74.

Hébrard, F.*, O čem nam baja škržad. PS 231–2: 594.

Heziod (prev. K. Gantar), Kadar cvete osat in poje škržad. PS 249: 60.

Longos,* Pregarjani škržad v zavetju pri Hloi. PS 231–2: 592.

Matičetov M., Titonove metamorfoze v podobi in besedi. PS 231–2: 592–3.

Matičetov, M., Škržad v umetnosti, ne samo besedni. PS 222–3: 746.

Matičetov, M., Veliki škržadar. *Kras* 36 (nov.), 1999: 32.

Matičetov, M., Škržadja pravda. *Fontana* 29–30, 1999: 133.

Matičetov, M., Devinski škržak. V: Bogataj, J. idr. (ur.), *Kolesar s Filozofske*. Ljubljana, Filozofska fakulteta 2000 (*Županičeva knjižnica* 4): 15–20.

Matičetova, M. in V., Giosuè Carducci in škržadi. *Primorski dnevnik*, 26. 8. 1999.

Nazor, V.,* Škržad. PS 249: 64.

Pagnol, M. (prev. M. Javoršek), Škržad. PS 231–2: 590.

Platon (prev. G. Kocijančič), Odkod je prišel rod škržadov. PS 231–2: 592.

Sinigsalli, L. (prev. J. Milič), Pesem za škržada. PS 249: 68.

Zlobec, C., Opomba. V: *Samo ta dan imam*. Ljubljana 2000: 105–6.

* a) ob imenu tega ali onega avtorja pomeni, da je njegov sestavek prevedel ali priredil pisec teh vrst; b) ob številki strani pomeni, da gre za stran, ki je ni v PS, ampak je le dodana v separatu (p. o. = posebnem odtisu) oz prve ali druge Škržadje antologije – ŠA, ŠA 2.

** ŠA = M. Matičetov, Škržadja antologija [p. o. iz PS 24, 231–2: 587–597, 598*, Nova Gorica, junij 2000 (ilustr., z ovitkom in nekaj dodanega besedila); natisnjeno v mescu škržadov – juliju.

*** ŠA 2 = M. Matičetov, Škržadja antologija 2 [p. o. iz PS 26, 249: 57–70, 71–74, Nova Gorica, junij 2002 (ilustr., barvni ovitek s škržadicami).

CON LE CICALA DA CORINTO ALL'ISTRIA E VERSO I FIUMI VIPACCO –
ISONZO – NATISONE. COLLEGAMENTI SEMANTICI

Se le più vecchie raffigurazioni della cicala oggi note sono alcuni disegni cinesi del secondo millennio prima della nostra era, nel bacino del Mediterraneo è invece molto probabile che sia stato Omero il primo a trasmettercene il nome, nella seguente forma: τέττιξ [Iliade III: 151].

Da qualche dozzina di autori greci antichi che ne parlano in versi o in prosa (Esiodo, Aristofane, Anacreonte, Platone, Longos, per nominare solo alcuni dei più loquaci), si potrebbero trarre curiosi particolari sulle sue parentele mitologiche, sui rapporti con le Muse, Pan, Eos, Titone ecc., ma specialmente sul suo canto, molto stimato dai greci, tenuto però in minor considerazione presso i romani; il nome cicada, oltre ad essere stato introdotto nella classificazione scientifica internazionale (Cicada orni L.), persiste tuttora nella vasta area linguistica neolatina, sotto varie forme: cicala, cigale, cigalo, cigarra, ciale/ciane ecc.

Presso i greci mi sembra che oggi come nome letterario sia in circolazione un unico nome – tzitzikas – ma non è esclusa anche l'esistenza di qualche nome dialettale differente.

Chi scrive queste righe da alcuni anni sta preparando un'antologia di testi poetici dedicati alla cicala e provenienti da ogni dove. Tra il materiale finora raccolto spicca in particolar modo una poesiola neogreca di Vasilis Rotas (1889–1977), sicché si ritiene indispensabile riportare qui non solo una interpretazione italiana, ma anche l'originale neogreco e consentire con ciò a qualcuno che la sa più lungo una eventuale revisione dell'insieme. Il messaggio di Vasilis Rotas è strano e singolare, circondato da una misteriosa aura: si auspica però che sostituisca contemporaneamente anche un invito ai ricercatori della poesia neogreca (di autore o popolare) e – perchè di no! – anche al compositore Nikos Rotas (figlio del poeta Vasilis) a far sentire il loro parere in proposito, a dare qualche chiarimento su cose e problemi che a noi sfuggono per via della lontananza.

LA CICALA

Vasilis Rotas

Alla cicala canterina
disse un giorno il pino:

»Vieni, cicaluccia mia,
ora non ci resta che ardere:
tutto il mondo è in fiamme,
anche noi bruciamoci!

Vieni, cicaluccia mia:
stringiti forte a me
e all'apice dell'estate
ci consumi il dolce fuoco».

ΤΖΙΤΖΙΚΑΣ

Ρώτας Βασίλης

Ἔνας μπάσος τζίτζικας
τῶλεγε στὸν πεῦχο:
Ἔλα, τζίτζικούλα μου,
τώρα πὸ καψώνω,
κι' ὄλη ἡ πλάση ψήνεται,
νὰ ψηθοῦμε ἀντάμα,
Ἔλα, τζίτζικούλα μου,
σφιχταγκάλιασέ με,
στὸ μεσοκαλόκαιρο
νὰ γλυκοχαοῦμε!

I soli dieci versi di questo piccolo gioiello poetico possono ben sostituire un lungo trattato linguistico e in ogni caso offrirci una solida base per passare rapidamente in rassegna una serie di collegamenti e analogie/paralleli semantici, scegliendo tra i nomi delle cicale quelli che hanno attinenze dirette col fuoco, coll'arsura,

con bruciare, ardere, scottare o altre voci che sono state più volte in gioco sulla strada da Corinto verso Nord, a cominciare dalla Macedonia continentale.

Nella parlata slavomacedone di Bitola per la cicala è in uso una specie di vezzeggiativo žeže-peče (ardescotta), improntata certo anche su una voluta imitazione del verso dell'insetto canterino. Adottato di sana pianta nell'uso letterario (come un neutro, žeže-pečeto, e nel plur. žeže-pečinja), entra in competizione con altri nomi, più normali, senza ripetizioni (p. es. žegalec che si basa su žega – »arsura«) o come žižalen nei dintorni di Debar (di significato uguale, tolto però da un arcaismo slavo žiža, presente in Ucraina).

Il Montenegro in questa nostra rassegna è rappresentato solo indirettamente, in base a una notizia storica. Intorno alla metà del '600, quando nel distretto di Crmnica un gruppo di famiglie montenegrine decise di lasciare la zona continuamente attaccata dai turchi e trasferirsi – in base ad accordi presi con l'amministrazione della repubblica di Venezia – in Istria, nella località chiamata Peroi, presso Fasana. Ivi ancora oggi, dopo 350 anni, parlano il loro dialetto originiale e per la cicala usano il nome krijest – che originariamente significava falò, fuoco rituale che si accendeva nelle ricorrenze festive solstiziali, la vigilia di S. Giovanni o S. Pietro.

Da Crmnica (Montenegro) manca solo ancora un po' di strada per raggiungere la città libera (»stato« o »polis«, come dir si voglia) di Dubrovnik. Ivi la elite letteraria già un po' prima del trasferimento di montenegrini da Crmnica a Peroi in Istria, discorrendo di cicale usava lo stesso nome, privo o »monco« solo della **t** finale di Peroi: krijes.

L'enclave montenegrina di Peroi, così conservativa, ci ha fatto sorgere un desiderio: ci si chiede infatti come vadano le cose con le cicale nei villaggi croati del Molise: Collecroce (Kruč), Montemitro (Mundimitar) e S. Felice (già Slavo, ma tra le due guerre decurtato di questo attributo storico, Stifilič). E automaticamente arriviamo anche a chiederci come si trovino le cicale nell'enclave albanese di Arbanasi (Borgo Erizzo) presso Zara, nelle colonie albanesi del Molise e specialmente in Calabria (dove nell'Ottocento per merito di G. De Rada e alcuni suoi amici sono venute alla luce importanti testimonianze folkloriche e linguistiche).

Nel nostro viaggio dalla Grecia verso il Montenegro e Dubrovnik ci siamo tenuti alla larga dal territorio abitato dagli albanesi, da dove per il momento siamo assolutamente privi di qualsiasi informazione sulle cicale che ci consenta la comparazione. Qualche sondaggio tra gli italoalbanesi potrebbe forse dirci come nella madrepatria erano chiamate le cicale ai tempi di Skanderbeg.

Tornati a casa nostra, cioè rimesso piede su un suolo linguisticamente sloveno, affrettiamoci nell'alta valle del Vipacco (slov. Vipava, ted. Wippach) per sentir cantare le cicale della zona. A. Curk, autrice di un racconto biografico (1984), ci ha comunicato un'imitazione del verso delle cicale, appreso da lei, ancora bambina, prima di lasciare (1926) la casa paterna di Slap e stabilirsi a Trieste: Peče, peče – ojej! (Scotta, scotta, scotta – obimè!). Il verso ha una chiara analogia semantica coll'imitazione slavomacedone del verso cicalino žeže-peče o striži-peči, elevato (in Macedonia) al gradino di sostantivo.

Nel giugno 2001, trovatomì per caso nel villaggio di Doblár sulla destra dell'Isonzo (tra Kanal e Most na Soči) chiesi a un paesano in piazza, come avrebbe riprodotto la frase Le cicale cantano. Ebbi senza indugi questa risposta: Ščergāti žgéjo! Sono persuaso che perfino il Carducci, allorchè, ricordando il verso delle cicale di S. Miniato al Tedesco in Toscana, si rammaricava dell'insufficiente forza espressiva del verbo italiano frinire, costruito a tavolino, se avesse conosciuto il forte verbo sloveno **žgati** (bruciare, ardere; sembra sentirvi il crepitio del fuoco!), ne sarebbe rimasto entusiasta.

*A S. Pietro al Natisone nel mese di ottobre 2004 ebbi la fortuna di trovare un interlocutore nato e cresciuto a Podutana (San Leonardo, UD). In un concitato dialogo del seguente tenore: < D.: Che fanno le cicale (žganci) a luglio? – R.: Žgejò! (bruciano/ardono) oppure, in forma iterativa: Žigajo! – Commento dell'autore: Con ciò è stata però già data anche una lampante etimologia di **žganac** = **cantore**, che durante le arsurre estive, principalmente a luglio, lancia ai quattro venti il suo acceso, bruciante vociare o gridio. >*

A scoprire l'interessante nome sloveno žganac fu Ugo Pellis, esploratore dell'ALI, nel 1930 a Savogna; lo riconfermarono tre esploratori dell'ASLEF a Vernasso/Barnás nel 1967–68; le due ricercatrici (S. Rigoni e S. Salvino) venute dall'ateneo fiorentino nel 1995–97 apposta per raccogliere materiale linguistico, lessico-grammaticale sloveno (conosco personalmente un solo prodotto di quelle ricerche, il Vocabolario italiano-natisoniano con una premessa di A. M. Raffo, del 1999); seguirono vari sondaggi parziali, privati, personali, che si protraggono fino ad oggi, con risultati ancora inediti.

Alla pagina 163 abbiamo inserito un immaginario triangolo che, partendo dalle rive del Natisone, si dirige verso l'Isonzo (Doblár) e nel cuore del Collio (Medana), patria del poeta sloveno Gradnik (1882–1967). Sulle rive del medio Natisone – all'altezza del ponte di Vernasso (Vernasso/Barnas è stato scelto anche come uno dei punti di rilievo dell'ASLEF) è stato disegnato anche un cercbio entro il quale si trovano così Savogna come una dozzina di altre località dove tra i parlanti del dialetto sloveno natisoniano (nadiško narečje) a partire dal 1930 è venuta alla luce la parola žganac, uno dei nomi sloveni autoctoni per la cicala. Tale nome è così vitale che riuscì a diffondersi verso Est per incontrarsi vicino all'Isonzo (Doblár) e nel Collio (Medana) con le estreme propaggini occidentali di un altro nome più diffuso tra gli sloveni occidentali è riccamente documentato dagli inizi del Cinquecento in poi in Istria, a Duino e altrove sotto diverse forme (škržad, škržák, ščergát, škrjad, ecc.).

*

*Siccome non tutti i pesci vanno a finire nelle reti dei pescatori, anche tra le cicale c'è sempre qualche **barbòz** friulano [Nuovo Pirona 1935: 119, s. v. chèc, chéco] o qualche **strgánac** sloveno che, arrivati al momento giusto, sa sempre nascondersi e, sfuggendo agli esploratori di tutti gli atlanti, elude ogni controllo, per cui nessuna anagrafe scientifica riesce a fissarlo, ed esso continua a vivere, per conto suo, come un uccel di bosco.*

*In termini poveri si potrebbe concludere anche così: **nessuna ricerca, accurata che sia, riuscirà mai essere perfetta, definitiva e cogliere al 100 % le informazioni desiderate.***

---

dr. Milko Matičetov
Langusova 19, 1000 Ljubljana